

Toespraak van Jan Jaap Knol op de landelijke bijeenkomst regionale koplopers CAL-XL op dinsdag 29 november 2011 te Utrecht

Dames en heren,

In ruim tien jaar zijn de community arts in Nederland uitgegroeid tot een bloeiende sector. Sinds de Raad voor Cultuur in 2003¹ vaststelde dat “community arts niet veel ruggensteun (krijgt) van instellingen en overheden” is er veel veranderd.

De community arts zijn in omvang en in zeggingskracht sterk gegroeid.

Jeanne van Heeswijk, Merlijn Twaalfhoven, Ida van der Lee, Adelheid Roosen, Titia Bouwmeester. Of hier in de zaal: Sjoerd Wagenaar, Adriaan Nette en Jos Zandvliet, steeds meer kunstenaars laten zich inspireren door wat er leeft in de samenleving. Zij maken werk over maatschappelijke thema's. Ze trekken stad en lande af, wortelen zich in buurt of gemeenschap, verzamelen oude verhalen van mensen, en maken er samen met de bewoners weer nieuwe van. Het is een beweging die al lang, nationaal en internationaal, in gang was gezet voordat de relatie tussen kunst en samenleving in Nederland door het bezuinigingsdebat zó op scherp werd gezet.

Niet alleen kunstenaars deden zich de afgelopen jaren gelden, ook de infrastructuur voor community arts werd versterkt. Het Internationale Community Arts Festival in Rotterdam groeide uit tot een belangrijk podium voor groepen uit de hele wereld. Community Arts XL (CAL-XL) mag zich met trots een landelijk laboratorium voor kunst en samenleving noemen². Het draagt bij aan netwerken, aan scholing, aan onderzoek en aan documentatie. Vandaag voegt Sicco Cleveringa daar het Praktijkboek Cultuur Nieuwe Stijl met de landelijke databank aan toe. Niet alleen kunstenaars, maar ook cultuurscouts, cultuuraanjagers en cultuurmakelaars hebben de afgelopen jaren pionierswerk verricht. De Community of Practice Cultuurimpuls liet zien hoe groot de bijdrage van cultuur aan de wijkontwikkeling is³.

Hoe is deze ontwikkeling tot stand gekomen? Ongetwijfeld hebben het Actieplan Cultuurbereik, gemeenten, provincies, woningcorporaties, bedrijven en fondsen met hun financiële ondersteuning geholpen de randvoorwaarden te scheppen. Het Fonds voor Cultuurparticipatie heeft de ontwikkeling in de afgelopen drie jaar actief ondersteund via de programma's cultuurparticipatie van gemeenten en provincies, maar ook via directe steun aan bijzondere initiatieven in het kader van “Het beste van twee werelden”.

---

¹ Vooradvies Cultuur, meer dan ooit. Sectoranalyse Amateurkunst en Cultuureducatie, paragraaf 3. Raad voor Cultuur (2003).

² www.cal-xl.nl

³ www.cultuurimpuls.nl

Dat heeft allemaal geholpen, maar deze financiering alleen is natuurlijk niet genoeg om het succes te verklaren. Er waren daarvoor in de eerste plaats creatieve en gedreven kunstenaars nodig met een grote betrokkenheid bij gewone mensen. Waar ze die ook vonden. In de naoorlogse Haarlemse Parkwijk waar het Vijfde Kwartier een bos met 1001 verhalen van de wijkbewoners schept. Of in de volkstuinten van Amsterdam-Noord en Leiden waar Zina een voorstelling maakte, nadat ze eerder al in Groningen de voorstelling "Zina neemt de wijk" tot stand brachten, gebaseerd op verhalen van bewoners van de Oosterparkwijk.

De financiering door overheden en fondsen heeft natuurlijk aan de ontwikkeling bijgedragen. Maar je zou evengoed kunnen zeggen dat het geïnstitutionaliseerde deel van de cultuursector de ontwikkeling juist ook heeft afgeremd. Veelzeggend is dat de werelden van welzijn en woningbouw soms eerder de kracht van cultuur - de nieuwe cultuur, zoals Sicco die noemt - zagen dan de gevestigde orde in de culturele sector. Of het nu het mantra van artistieke autonomie was. Of de versleten discussie over kunst als doel of middel. Of een te eenzijdige fixatie op publieksaantallen of eigen inkomsten, het ging allemaal voorbij aan de bijzondere kwaliteit van community arts om artistieke drijfveren te verbinden met de mogelijkheid om mensen hun verhaal te laten doen. De bijzondere kwaliteit om niet alleen kunst voor, maar ook kunst met mensen te maken.

Wat kunnen we van het succes van de community arts leren, nu de cultuursector op een kruispunt is beland? De weg naar subsidies is door de overheid doelbewust verengd en van allerlei drempels voorzien. De eveneens - - in elk geval nu nog - smalle weg naar alternatieve inkomsten wordt al druk bereden door concurrerende instellingen.

Laat ik voor het antwoord teruggrijpen op die bijzondere kwaliteit: niet alleen kunst voor, maar ook kunst met mensen maken.

Dat motto, 'art not for, but with people' ontleen ik aan Charles Leadbeater, oud-adviseur van Tony Blair. In zijn essay 'The art of with' stelt hij: "The 20th century avant garde was built on the principle: separate and shock. The avant garde of the century to come will have as its principle: combine and connect. The web will encourage a culture in which art creates relationships and promotes interaction, encourages people to be a part of the work, if only in a small way."⁴

Leadbeater legt in zijn analyses sterk de nadruk op participatie en co-creatie met behulp van

---

⁴ Charles Leadbeater, The art of with, an Original Essay for Cornerhouse, Manchester, maart 2009
http://www.cornerhouse.org/wp-content/uploads/old_site/media/Learn/The%20Art%20of%20With.pdf (p.7)

nieuwe media (zoals in het boek *We-think*, over massacreativiteit en innovatie). Het bijzondere van de community arts is echter dat zij de principes van 'combine and connect' toepassen in de alledaagse omgeving van mensen. Het web kan daarbij behulpzaam zijn, maar de kracht zit vooral in het rechtstreekse contact, de directe verhalen van mensen, de menselijke maat en kleinschaligheid. En juist daarin blijken de community arts aan een actuele behoefte te voldoen.

De community arts richten zich op deelnemers - de brongroep, zoals Sicco dat noemt - wier stem niet snel gehoord wordt in de gevestigde, canonieke cultuur. Mensen die je wellicht niet hoort schreeuwen om cultuur, maar die eenmaal serieus genomen wel veel te vertellen hebben: soms over hun boosheid of hun verdriet, maar vaak schalt ook het geschater van vrolijkheid, luiden er kreten van herkenning en groeit er binnen een project een gevoel van individuele en gedeelde trots.

In een tijd waarin de groepsidentiteit nogal eens wordt benadrukt om anderen uit te sluiten, gaan de community arts op zoek naar datgene wat mensen bindt. We leven in een tijd van tegenstellingen. Van welvaart en verborgen armoede. Van nadruk op materieel succes, maar ook veel immateriële onzekerheid. Van schaalvergroting en verandering, maar ook een hang naar kleinschaligheid en oorspronkelijkheid. De community arts zijn niet het tovermiddel om al deze tegenstellingen te overbruggen, laat staan uit te vlakken. Maar Jos van der Lans gaf aan Nazmiye Oral van Zina in *Kaap Kunst* dit grote compliment: deze kunst spreekt een taal die niet oordeelt⁵. Juist daardoor helpen de community arts om gedeelde menselijke waarden zichtbaar te maken.

Vergelijk het citaat van Jos van der Lans eens met een ander citaat. "In de kunst wil menigeen meepraten, die nauwelijks stamelen kan". Ik vond deze woorden – ze zijn van de laat negentiende-eeuwse Duitse filoloog en aforist Peter Sirius - op een Nederlandse kunsteducatieve website⁶. Ze zijn er met de beste bedoelingen geplaatst, ga ik van uit. En het zijn woorden die opkomen voor het belang van verdieping en respect voor complexiteit. Naast een dergelijk pleidooi hoor je de laatste tijd sowieso veel verzuchting over de oppervlakkigheid, de veelheid aan meninkjes en de grote verplating. Henk Hofland bracht onlangs het essay "Platter en dikker" uit, waarmee hij zijn afschuw toont over het consumentisme dat regeert in onze samenleving: vraatzucht, exhibitionisme, ontremd gedrag van comazuipers, agressie jegens iedereen die je in de weg loopt. Het geheel wordt met weinig verhullende foto's geïllustreerd. Hofland oogst er ongetwijfeld veel waardering voor, maar de discussie over cultuurbeleid van de afgelopen maanden heeft laten zien dat enkel

---

⁵ Jos van der Lans, Een taal zonder oordeel, *Kaap Kunst* nr.9, augustus 2010.

⁶ www.kunstenkinderen.nl

het doen van een beroep op beschaving geen afdoend antwoord is om meer draagvlak voor de kunsten te verwerven.

Integendeel, het beschavings- en verheffingsideaal, zoals dat aan progressieve zijde wordt voorgestaan, krijgt aan de rechterkant als echo dat links zich een morele superioriteit aanwendt. Stef Blok, fractievoorzitter van de VVD, schreef er dit weekend nog over in Trouw⁷. Hij hekelt het linkse geloof dat de staat de burgers voor moet blijven gaan op weg naar het ware geluk. Mogen mensen dat ook zelf uitmaken misschien?

Nu valt er ook heel veel af te dingen op de veronderstelde superioriteit van de markt. Waarin immateriële waarden vergaand worden gecommmercialiseerd en alles zich moet bewijzen in een consumentenlogica van vraag en aanbod. Wie kijkt waar de bezuinigingen neerdalen, ziet dat de gevestigde orde, met een behoorlijk vermogen om eigen inkomsten en sponsors te verwerven, relatief wordt ontzien, vergeleken met het kleinschalige en meer experimentele aanbod. Toegankelijkheid komt onder druk te staan door de kortingen op Centra voor de Kunsten en bibliotheken.

Maar ook als je niet gelooft in de zalige werking van de markt, is er alle aanleiding om veel meer energie te steken in de band met de samenleving. En eerlijk is eerlijk, het zou goed zijn voor de cultuursector om ons bewust te zijn van onze eigen uitsluitingsmechanismen en niet enkel anderen weg te zetten als onbeschaafd of amoreel.

We moeten ons niet murw laten maken door de bezuinigingen. Het is waar, het publiek debat over de kunsten is verhard en bedorven door stemmingmakerij. Maar het beste tegengif tegen de stemmingmakerij over kunst en cultuur is: je publiek opzoeken, serieus nemen, tot vriend en bondgenoot maken. Deze tijd vraagt om zenden en ontvangen tegelijk.

En het publiek van tegenwoordig wil eerst en vooral serieus genomen worden. Op internet wemelt het van de voorbeelden van actieve participatie en co-creatie. De tegenstelling tussen professional en amateur is minder zwart-wit dan voorheen. Terwijl nogal wat professionele instellingen de afgelopen jaren nog steeds naar wegblijvend publiek keken als de massa die opgevoed dan wel slechts vermaakt wilde worden, is op internet de amateur steeds meer zijn eigen gang gegaan. De nieuwe media bieden allerlei nieuwe presentatiemogelijkheden: blogs, facebook, flickr, eigen websites, hipstamatic, programma's om digitaal te tekenen tot en met de opkomende mogelijkheid om in 3d je eigen sculptuur af te drukken. De mogelijkheden zijn eindeloos.

---

⁷ Stef Blok, De beklemmende morele superioriteit van links. Trouw, 26 november 2011.

Inmiddels zien we net als in Engeland of Vlaanderen in Nederland veel instellingen die hun relatie met het publiek willen verdiepen: het Gemeentemuseum Den Haag dat onderdak biedt aan de Zomertentoonstelling. Toneelgroep Amsterdam die samenwerkt met amateurgezelschappen uit de stad. Het Gelders Orkest dat amateurs en professionals samen laat spelen in het Groot Gelders Orkest. Echter, ere wie ere toekomt, veel pionierswerk is verricht door de makers binnen de community arts voor wie de betrokkenheid en creatieve kracht van het publiek onontkoombaar was. Wat de cultuursector vooral van het succes van de community arts kan leren, is het afleggen van vooroordelen en het luisteren naar het publiek. Niet als doelgroep dus, maar als brongroep.

In tien jaar tijd is de kwaliteit en diversiteit van de community-arts projecten gegroeid. Maar er is nog een wereld te winnen. Als er één circuit is dat de verbinding met de samenleving weet te maken, dan zijn dat wel de community arts.

Voor een goed productieklimaat is landelijke ondersteuning en begeleiding noodzakelijk. In samenwerking met gemeentelijke en landelijke partners wil het fonds ook in de periode 2013-2016 investeren in sociaal-artistieke projecten en in kennisuitwisseling, als onderdeel van ons nieuwe programma Innovatie Amateurkunst dat we eind januari bekend zullen maken.

Ik kom tot een besluit. Twee weken geleden schreef de Volkskrant over 'Het verdriet van Drenthe'⁸. Het oosten van deze provincie kampt met ernstige krimp: "Planning to decline" is nu het antwoord van het Planbureau voor de Leefomgeving. Maar naast de wijsheid van het planbureau is er de school die moet sluiten, het dorpshuis waar de bar steeds leger wordt, de supermarkt die dichtgespijkerd op een sloper wacht. Ik weet niet wat de bewoners van zo'n dorp van de mars voor de beschaving vinden, ik weet wel dat als je hun vertrouwen hebt, ze een rijke bron van verhalen zijn. De Peer Group in Drenthe maakte de succesvolle, in het Drents gesproken en gezongen, Bluesopera, waarin het gevoel van verlies van de boerenbevolking centraal staat. Planning to decline, wat een grote vragen zitten dat zinnetje oproept. Ik denk dat de Peergroup er beter uitkomt dan het Planbureau.

Ik dank u voor uw aandacht.

---

⁸ Het verdriet van Drenthe, Volkskrant, 19 november 2011.